

ย้อนรอย “เวนิสตะวันออก” อยู่อย่างไทยในเมืองลอยน้ำ

ชีวิตความเป็นอยู่ของชนชาติไทยที่ใช้ชีวิตอยู่กับน้ำมาตั้งแต่อดีต แต่ปัจจุบันวิถีชีวิตของเราเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมาก น่าจะถึงเวลาแล้วที่เราควรทำความเข้าใจให้ถึงแก่นแท้ของ “น้ำ” ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของเรามากขึ้น

ทราบกันดีว่า “กรุงเทพมหานคร” ในอดีตเป็นเมืองหลวงที่เต็มไปด้วยคูคลองจนได้รับสมญานามว่า “เวนิสตะวันออก” แต่อาจมีเพียงไม่กี่คนนักที่ตระหนักว่าภายใต้อิฐหินทุกก้อนของคูคลองที่ถูกถมทับเพื่อปรับวิถีสู่เมืองบกนั้น มีภูมิปัญญาของบรรพบุรุษผู้มีชีวิตอยู่กับสายน้ำซ่อนอยู่ในหลากหลายมิติ

จากนาที่นี้ไปชีวิตความเป็นอยู่ของชนชาติไทยอาจต้องพลิกโฉมคืนสู่วิถีดั้งเดิมอีกครั้ง เมื่อภาพโศกนาฏกรรมแห่งชาติจากมหาอุทกภัยครั้งที่ผ่านมาส่งสะท้อนให้เราต้องหันย้อนมองดูตัว เพื่อค้นหาคุณลักษณะแห่งการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ณ เมืองหลวงแห่งนี้ กรุงเทพมหานคร...เมืองลอยน้ำ

จากเมืองบาดาลสู่เวนิสตะวันออก

มีหลักฐานว่า ในอดีตกาลกรุงรัตนโกสินทร์และกรุงศรีอยุธยาเคยจมอยู่ใต้น้ำทะเล จวบจนเวลาต่อมาเมื่อน้ำได้เหือดแห้งไป กรุงศรีอยุธยาและกรุงเทพมหานครได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเมืองหลวง ชีวิตของคนไทยทุกยุคสมัยก็ล้วนผูกพันอยู่กับสายน้ำชนิดตัดไม่ขาด

ทั้งนี้เนื่องจากภูมิประเทศของที่ราบภาคกลางบริเวณนี้เป็นที่ราบลุ่มที่มีน้ำท่วมถึงปีละ ๖ เดือน ทำให้เร่ร่อนมีความอุดมสมบูรณ์มาก และด้วยปัจจัยชีวิตที่ต้องพึ่งพาสายน้ำนี้ก็ทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของคนไทยในอดีตต้องดำเนินไปกับวิถีของน้ำอย่างเลี่ยงไม่ได้ ดังจะเห็นได้จากการคมนาคมที่ใช้เรือเป็นพาหนะหลัก การออกแบบบ้านให้มีใต้ถุนสูงเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยด้านเกษตรกรรม (เช่น ไร่ดำข้าว ฝัดข้าว ผูกควาย ฯลฯ) ทั้งยังใช้หินน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก และป้องกันสัตว์ร้ายเข้าบ้านอีกด้วย

หลักฐานชิ้นหนึ่งของความเป็น “คนเมืองน้ำ” ของคนไทย ก็คือ บันทึกของบาทหลวงชาวฝรั่งเศส (Douglas Lucius) ที่กล่าวอ้างไว้ในหนังสือเรื่อง “น้ำ : ป่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย” ของ ดร.สุเมธ ชูมสาย ที่ได้บันทึกไว้ว่า “หากดูผิวเผิน คนในกลุ่มน้ำเจ้าพระยานั้นก็เกียจคร้าน เพราะธรรมชาติอำนวยความสะดวกสบายให้ แต่หากต้องพายเรือหรืออยู่ในน้ำ คนเหล่านี้ก็กลับกระปรี้กระเปร่าและมีกำลังวังชาสามารถพายได้หลายวันโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ซึ่งเป็นเรื่องที่ชาวบกไม่มีวันเข้าใจ”

บันทึกดังกล่าวเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ชีวิตของคนไทยผูกพันอยู่กับน้ำและการทำนามาตลอดประวัติศาสตร์การสร้างชาติ เฉกเช่นเดียวกับ “บางกอก” ที่มีเครือข่ายคูคลองและแม่น้ำเป็นทั้งเส้นทางคมนาคมหลักและเป็นพื้นที่อยู่อาศัย ดังจะเห็นได้จากการสร้างเรือนแพล้าลงไปใต้น้ำไกลถึง ๘ - ๑๐ ช่วงอาคาร โดยในช่วงแรกของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ นั้น คาดกันว่ามีเรือนแพนับหมื่นหลังเลยทีเดียว

ทั้งนี้ ในบันทึกของนักเดินทางชาวตะวันตกยังได้บรรยายไว้ว่า “บางกอกเป็นเมืองที่ไม่มีถนน มีทางเดินเพียงเล็กน้อยเท่านั้น บ้านทุกหลังสร้างบนแพหรือเสาสูง หน้าประตูบ้านทุกหลังจะมีเรือจอดไว้จากการไปไหนมาไหนด้วยการพายเรือเป็นหลัก ทำให้ชนของคนไทยมีพัฒนาการจนยาวกว่าเขา...”

จากเมืองน้ำสู่เมืองบก จากเมืองบกคืนสู่เมืองบาดาล

ครั้งเมื่อประเทศไทยพัฒนาเข้าสู่ “ยุคใหม่”

วิถีชีวิตของคนไทยก็เปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน เมืองและระบบโครงสร้างพื้นฐานถูกปรับเปลี่ยนโดยมีชาติตะวันตก ซึ่งเป็น “เมืองบก” เป็นต้นแบบ จากอดีตที่เคยมีคูคลองนับรวมกันได้ยาวกว่า ๓ ล้านกิโลเมตร หลายที่ทางในเมืองไทยกลับกลายเป็นท้องถนนที่มีรถติดยาวที่สุดแห่งหนึ่งในโลก บ้านใต้ถุนสูงและเรือนแพถูกเปลี่ยนเป็นบ้านจัดสรรและตึกคอนกรีตที่มีชั้นล่างติดอยู่กับพื้นดิน

ซึ่งการก่อสร้างแทบทั้งหมดนี้ เกิดจากการวางผังเมืองที่ไม่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศตามธรรมชาติของประเทศไทย ถนนนับสิบนับร้อยสายถูกสร้างขึ้นขวางทางน้ำ อีกทั้งแนวทำนบกั้นน้ำตลอดริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาก็ยัง “ฝืนวิถีน้ำ” กล่าวคือ สร้างขวางและชะลอวิถีน้ำที่หลากลงมาจากภาคเหนือทำให้เกิดการเอ่อล้นตลิ่งและท่วมขังบริเวณที่ราบลุ่มที่อยู่เหนือขึ้นไป เมื่อเมืองเปลี่ยน แต่ธรรมชาติไม่เปลี่ยน คนไทยจึงต้องประสบปัญหา “อุทกภัย” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

กลับสู่เมืองน้ำ...

ทางรอดของชาติไทย มหาอุทกภัยในปีที่ผ่านมาคือ บทเรียนที่ตีค่าเป็นราคามีได้ คนไทยทุกคนต้องเรียนรู้ที่จะหันกลับมาทบทวนวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของตัวเอง แม้ว่าแท้ที่จริงแล้ว ปัญหาน้ำท่วมจะไม่ใช่ว่าเรื่องใหม่ ของประเทศไทยแต่อย่างใด เพราะเมืองต่างๆ ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก็ประสบกับอุทกภัยมาตลอดอายุขัยของคนแทบทุกรุ่น หากแต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่บรรพบุรุษของเราสามารถรับมือกับอุทกภัยได้จากการมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศตามธรรมชาติ

อย่างไรก็ดี การหวนกลับไปมีชีวิตแบบดั้งเดิมร้อยเปอร์เซ็นต์นั้นดูจะเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ทางออกที่เหมาะสมที่สุดของคนไทยในวันนี้ ก็คือ การนำเอาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษมาปรับใช้ให้เข้ากับวิธีแห่งปัจจุบัน

การไม่ต่อต้านธรรมชาติของน้ำเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของบรรพบุรุษไทยในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างผสมผสานกลมกลืน ที่พักอาศัยที่เหมาะสมต่อการ “อยู่กับน้ำ” นั้น เป็นวิทยาการที่คนรุ่นปัจจุบันสามารถนำมาปรับใช้กับวิถีปัจจุบันได้ ดังต่อไปนี้

๑. ที่พักอาศัยแบบยกสูง จากบ้านใต้ถุนเพื่อหนีน้ำ และเพิ่มพื้นที่ใช้สอยทางการเกษตรในอดีต บ้านยุคปัจจุบัน (ที่อยู่ในอยู่พื้นที่น้ำท่วมถึง) ควรออกแบบให้ชั้นล่างเปิดโล่ง ไม่ติดพื้นดิน ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้ในยามน้ำแห้งและหนีน้ำในยามน้ำท่วม ปัจจุบันบ้านใต้ถุนสูงได้รับความนิยมอย่างมากในประเทศที่มีแนวโน้มว่าจะประสบภัยน้ำท่วมรุนแรง เช่น ประเทศเนเธอร์แลนด์ เป็นต้น

๒. ที่พักอาศัยแบบครึ่งบกครึ่งน้ำ เป็นที่พักอาศัยที่อยู่ได้ทั้งบนพื้นดินและบนผืนน้ำ อาทิเช่น การสร้างบ้านที่ขยับบนแพไม้ไผ่ซึ่งผูกติดอยู่กับเสาบ้าน ในฤดูแล้งบ้านบนแพนี้จะตั้งอยู่บนดินเหมือนบ้านทั่วไปใช้รถยนต์เป็นยานพาหนะ แต่เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก บ้านบนแพจะลอยตัวขึ้นตามระดับน้ำ แต่จะไม่ลอยไปตามกระแสน้ำ เนื่องจากมีเสากระโดงยึดไว้ ส่วนรถยนต์จะถูกนำไปจอดไว้ในที่สูง (ที่น้ำท่วมไม่ถึง) และใช้เรือเป็นพาหนะแทนปัจจุบันบ้านแบบครึ่งบกครึ่งน้ำนี้ได้รับความนิยมในหลายประเทศที่เคยประสบภัยน้ำท่วมแบบฉับพลัน เช่น รัฐมิสซิสซิปปี สหรัฐอเมริกา แต่สำหรับประเทศไทย หมู่บ้านแบบดังกล่าวนี้เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาว อ.ท่าขนอน จ.สุราษฎร์ธานี ซึ่งตั้งอยู่ที่ลุ่มใกล้แม่น้ำในหุบเขา ที่มีน้ำป่าไหลหลากกะทันหันและระดับน้ำมักท่วมสูงหลายเมตร

๓. ที่พักอาศัยแบบลอยน้ำ มีลักษณะเหมือนเรือแพลอยอยู่บนผืนน้ำ ดังนั้นไม่ว่าระดับน้ำจะสูงแค่ไหนผู้อยู่อาศัยก็ไม่ต้องกังวลเรื่องน้ำจะท่วม หมู่บ้านลอยน้ำสไตล์นี้กำลังเป็นที่นิยมในหลายประเทศ อาทิเช่น ออสเตรเลีย เนเธอร์แลนด์ ฯลฯ สำหรับในเนเธอร์แลนด์นั้น ชุมชนบ้านลอยน้ำจะอยู่รวมกันโดยใช้ระบบยึดโยงและระบบเชื่อมต่อกันเป็นหมู่บ้าน แต่สำหรับเมืองไทยเรา เรือแพเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่คู่ชาติมาช้านาน ซึ่งนอกจากจะใช้เพื่ออยู่อาศัย

และค้าขายแล้ว ยังพบว่ามีการทำสวนครัวลอยน้ำเพื่ออำนวยความสะดวกในการหาวัตถุดิบมาปรุงอาหารอีกด้วย

แม้จะมีแนวคิดใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่การออกแบบที่อยู่อาศัยสำหรับ “อยู่กับน้ำ” นี้ก็ต้องคำนึงถึงปัจจัยแวดล้อมต่างๆ อีกหลายข้อ รวมทั้งยังต้องเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เป็นไปในปัจจุบัน เช่น การออกแบบระบบบำบัดน้ำเสียบนเรือแพที่ต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม การใช้วัสดุรีไซเคิล เช่น ขวดน้ำพลาสติก มาพัฒนาเป็นเรือแพราคาถูก

ฝังเมืองใหม่กับระบบแก้มลิง

นอกเหนือจากการออกแบบที่อยู่อาศัยแล้ว การวางผังเมืองให้มี “แก้มลิง” เป็นพื้นที่รับน้ำ ก็เป็นอีกวิธีที่ได้ผลที่สุดในการแก้ไขปัญหาน้ำท่วม ปัจจุบันในประเทศเนเธอร์แลนด์มีการเวนคืนที่ดินในพื้นที่ที่อยู่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเล โดยทำเป็นแก้มลิงพักน้ำ เพื่อรักษาพื้นที่การเกษตรให้ปลอดภัยจากน้ำท่วม

ท้ายที่สุดแล้ว มนุษย์เป็นเพียงแค่เศษส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และเราไม่มีทางที่จะเอาชนะหรือควบคุมธรรมชาติทั้งหมดไว้ในกำมือได้ ดังนั้น หากมนุษย์เรียนรู้ที่จะปรับวิถีคิดและออกแบบวิถีการดำรงชีวิตเสียใหม่ให้สอดคล้องกับธรรมชาติดังเช่นที่บรรพบุรุษของเราเคยทำ ลูกหลานของเราในอนาคตก็จะอยู่รอดปลอดภัย

แหล่งที่มา : กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. ๒๕๕๖. ประมวลเกร็ดความรู้ทรัพยากรธรรมชาติ. ๕๕ หน้า (หน้า ๓๑ - ๓๖)